

CONSIDERAȚII ASUPRA „CALICILOR“ BUCUREȘTENI ÎN VEACURILE AL XVII-lea ȘI AL XVIII-lea. CITEVA IDENTIFICARI TOPOGRAFICE LEGATE DE AȘEZĂRILE LOR

de PAUL CERNOVODEANU și NICOLAE VĂTĂMANU

Existența unei mahalale a calicilor în București în veacul al XVII-lea, face parte din cadrul obișnuit al oricărui oraș vechi. Prezența lor laolaltă, într-o mahala anume și nu risipiți prin tot orașul, ridică însă probleme cu privire la organizarea vieții și a rostului calicilor în orașul medieval.

Studiul pe care l-am întreprins a urmărit lămurirea acestor probleme de ordin social; dar în același timp am putut ajunge la importante identifi-cări topografice, scoțind la iveală drumuri vechi și monumente a căror amintire s-a pierdut.

Cea mai veche știre documentară pe care o avem despre existența cali-cilor bucureșteni datează din al doilea sfert al veacului al XVII-lea. Un sol ungur, care călătorea în toamna anului 1629 prin București, vorbește, cel dintii, despre cerșetorii din marginea orașului. Apaify György scria : *„Voievodul din Țara Românească¹ este acum nesupărat în țara sa, dar țara i se pustiește foarte din pricina birului ridicat ; a ajuns acum până într-atîta încît vîind să ne ducă mai departe cu cai de poștă, au vrut să prindă la ham și caii cerșetorilor, (sublinierea noastră — n. a.) ceea ce n-am știut ; ieșind, au trimes înaintea mea o ceată de boieri, am vrut să le dau pomană prin boieri, dar au spus că n-au nevoie de bani [și că] mai bine le-ași înapoia caii“².*

După această primă știre, asupra căreia vom mai reveni în cursul expunerii, menționăm al doilea document, din 1639, care amintește de maha-laua calicească de la Gorganul viitoare Mitropolii³. Alte două documente,

¹ Leon Tomșa (înainte de 15 oct. 1629—21 iulie 1632).

² A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, vol. IX, Buc., 1937, p. 296—297, nr. 236.

³ Gh. Ghibănescu, *Surete și isvoade*, vol. VI, Iași, 1909, p. 199, nr. CLXVIII. Că Gorganul era viitorul deal al Mitropoliei rezultă neîndoios și din documentul din 11 oct. 1652 în care se întăresc mănăstirii sf. Ecaterina din București „ocină și vii la Gorgan, ce este lingă sf. mănăstire“ (sublinierea noastră — n. a.) (Acad. R.P.R., CCCXCVII/50).

hotărâniciei ale moșiei Mitropoliei din București¹ ne aduc la cunoștință existența unei „Puț al calicilor“.

Acestea sînt toate documentele din veacul al XVII-lea care privesc pe calici.

Înainte de a trece la analiza lor, precum și a altor documente mai tîrzii, din veacul al XVIII-lea, credem că este necesar să lămurim o problemă fundamentală și anume să arătăm cine erau calicii.

Mișei și calici. — În evul mediu românesc cuvîntul *mișel* desemna pe omul sărac, infirm și neputincios. Denumirea se dăduse mai întîi unei anume categorii de bolnavi, celor mai nefericiți după concepția vremii, adică leproșilor. Termenul acesta, de origine latină, era de aproape înrudit cu denumirea leproșului în limbile romanice medievale². Cînd valul de lepră a scăzut în intensitate, fenomen constatat în Europa în veacul XV, s-au înțeles sub numele de mișei tot felul de oameni săraci bolnavi și infirmi. Textele românești din veacul al XVI-lea mai foloseau termenul pentru a desemna pe leproși dar cu o nuanță arhaică, în scrierile bisericești sau influențate de biserică. În vorbirea curentă vechiul cuvînt *mișel* începu a fi înlocuit prin termenul slav (sîrbesc) *gubav*³, pentru a arăta pe lepros⁴, în timp ce totalitatea celor săraci, infirmi, cerșetori, rămîneau mai departe desemnați ca „mișei“ și alcătuiind „mișelimea“. Ulterior, acest vechi cuvînt românesc continuînd să se degradeze, sub denumirea de mișei vor fi cuprinși toți cei aflați în dependența cuiva : țărani, muncitori ai pămîntului, chiar neguțători, etc. ajungînd în cele din urmă la înțelesul actual de netrebnic, de laș⁵ reflex al disprețului claselor suprapuse pentru muncitorul de rînd.

În timp ce cuvîntul *mișel* suferea această transformare, și-a făcut apariția în limbă, pentru a desemna pe infirm și cerșetor, termenul *calic*, împrumutat din ucrainiană (*калика*). Pentru prima oară îl întîlnim într-un document din 18 februarie 1552, emanat de la Mircea Ciobanul, sub forma topicului „în calici, în dealul lui Micu“⁶, ceea ce arată o grupare a calicilor. Mihai Viteazul se va ocupa de calici⁷, dîndu-le o oarecare organizare⁸. Lexiconul lui Mardarie Cozianul din 1649 nu înregistrează cuvîntul „calic“, poate din cauza slabei lui circulații. În schimb îl folosește „Indreptarea Legii“ (1652)⁹.

¹ Emis de Radu Leon la 8 iunie 1668 (7176), cf. G. Potra, *Documente privitoare la istoria orașului București (1594—1821)*, Buc., 1961, p. 137—139, nr. 50. Reînviat de Antonie vođă din Popești la 4 ian. 1672 (7180), cf. Arh. St. Buc., *Suluri*, 5.

² *Misello* în Italia, *mesel* în provençală, *mezgau* în angiovină, *mesell* în catalană, *mesillo* în spaniolă, *misel* în germană, *measle* în engleză, toate derivate din *miserus*; cf. N. Vătămanu, *Despre mișei*, în vol. *De la începuturile medicinei românești* (sub tipar), unde se dă și întreaga bibliografie.

³ *Tetraevanghelul lui Coresi* (1564) dă astfel o poruncă : „Bîlnavii vindecați, mișeliții curățați“, care într-o ediție de peste un veac, apare sub forma : „Pre bolnavi vindecați, pre gubavi curățiți“.

⁴ Mardarie Cozianul, *Lexicon slavo-romînesc și tîlcuirea numelor, din 1649*, Buc., 1900, p. 218, traduce pe „procajena“ cu „mișelit, gubav“.

⁵ I. Byck, *Despre cuvîntul mișel*, în „Cum vorbim“, II (1950), nr. 11—12, p. 26.

⁶ *Documente privind istoria Romîniei*, B. veac. XVI, vol. III, p. 13.

⁷ N. Iorga, „Calicii“ lui Mihai Viteazul, o nouă orînduire a lui în „Analele Academiei Romîne“, Mem. Secț. Ist., s. III, t. XXI (1939), p. 25—28.

⁸ Organizarea pare însă a privi pe leproși incluși și ei printre calici; cf. N. Vătămanu, *op. cit.*

⁹ *Indreptarea Legii, 1652*, Buc., Ed. Acad. R.P.R., 1962, p. 239, deși tot cu înțelesul de lepros.

De la vechea organizare a mișeilor, care erau obligați să trăiască în colibe lor, la marginea sau în afara orașelor, lângă un drum circulat, unde să poată trăi din cerșit, și în apropierea unei ape, condiție necesară atât pentru hrana, cât și pentru îngrijirea elementară a rănilor lor¹, s-a tras existența unor mahalale ale calicilor în mai multe orașe printre care și Bucureștii. Dar pe câtă vreme la Cîmpulung așezarea leproșilor era arătată ca fiind a „mișeilor” iar la Rîmnicul Vilcei de asemeni, constatăm că, la București, și la Iași² mahalaua a fost a „calicilor”, ceea ce însemnează de sigur, că aceste mahalale au luat naștere mai târziu, atunci cînd leproșii dispăruseră de mult, iar termenul de „calici” nu mai desemna acum decît pe săracii infirmi și populația mizeră a cerșetorilor. Fenomenul substituirii infirmilor de tot felul bolnavilor leproși, pe cale de dispariție, a fost constatat pretutindeni în Europa³.

Mahalaua calicilor s-a dezvoltat în jurul unui puț al acestor săraci.

Calicii bucureșteni. La București, punct principal economic pe drumul Brașov—Dunăre, unde foarte de timpuriu se ridicase orașul pe măsura dezvoltării activității meșteșugărești, a separării meșteșugurilor de agricultură și a intensificării schimbului de produse⁴, mărirea orașului a exercitat o atracție deosebită pentru sărăcimea dimprejur, care spera aici să afle mijloace mai lesnicioase de existență. Înainte de veacul al XVII-lea nu găsim însă nici un indiciu de așezare a mișeilor. Aflăm în schimb, târziu, în 1639, o mahala a calicilor. Anume caractere ale acestei așezări, în afara orașului propriu-zis, pe marginea drumului de comerț București—Brașov, în jurul unui Puț al Calicilor, pe cursul superior al unui pîrîu („Gîrlița”) toate acestea la un loc sînt prea asemănătoare cu ceea ce se constată în alte părți pentru ca să nu credem, că urmînd o regulă bine confirmată, aci au sălășluit într-o epocă foarte apropiată de aceea a înființării orașului, mișeii bucureșteni. Lor le-au succedat în veacul al XVII-lea calicii.

Cel mai vechi izvor intern care pomenește de calicii bucureșteni este din 1639 (7147) și cuprinde întărirea dată de Matei Basarab lui Barbul căpitan din Poiană (fostul jud. Gorj) de a stăpîni o grădină cu vie „aici în orașul domnii mele, în București, mahalaua calicească la Gorgan” (dealul viitoare Mitropolii) cumpărată de la doi dărăbanți⁵. Următorul document este cunoscutul hrisov al lui Radu Leon din 1668⁶, repetat cu mici deosebiri de Antonie vodă la 4 ianuarie 1672 (7180)⁷, în care se arată hotarele moșiei Mitropoliei. Redăm hotarele după cel dintîi document, deoarece ne vom referi mereu la această ocolnică în cursul expunerii noastre : „să știe și hotarele sfintii Mitropolii, den piatra de jos care s-au pus în colțul gardului mănăstirii lu[i]. Pană, pre cale în sus pre lîngă nuci pînă la capul podului la poarta Predii vor[nicul] și pre gâră în sus pînă în piatra de la capul pod[u]lui Turcului și de acolo pe uliță în sus pînă în piatra den uliță drept Mitropolie.

¹ Pentru acestea toate, vezi N. Vătămanu, *op. cit.*

² E. Pavlescu, *Economia breslelor în Moldova*, Buc., 1939, dă un plan al Iașilor la 1699 în care apare „locul calicilor”; același, cu însemnate îmbunătățiri, la Șt. Olteanu, *Meșteșugurile din Moldova în sec. al XVII-lea*, în „Studii și materiale de istorie medie”, III (1959), p. 232.

³ Ed. Jeanselme, *Comment l'Europe, au Moyen Âge, se protégea contre la lèpre*, în „Bull. de la soc. franç. de l'Histoire de la Médecine”, t. XXV (1931), nr. 1—2, p. 2.

⁴ *Istoria Romîniei* (edit. Acad. R.P.R.), vol. II, Buc., 1962, p. 291.

⁵ Gh. Ghibănescu, *Surete și isvoade*, vol. VI, p. 199, nr. CLXVIII.

⁶ G. Potra, *Doc. priv. la ist. orașului București*, p. 137—139, nr. 99.

⁷ Arh. Șt. Buc., *Suluri*, 5.

Și de acolo pre lingă crucea Doamnei Mircioaie, pre cale în sus, pînă în piatra drept Calici. Și de acoloa pre cale pînă supt deal în Gura Văei. Și de acoloa pre lingă Puțul Calicilor în jos pre lingă lac pre supt deal, pînă în drumul Giurgiuului la stîlpul de piatră al Armeanului în capul Troianul[ui] lingă heleșteul lu[i] Șarban voevod“ etc.

În sfîrșit, calicii cu așezarea lor, apar într-o serie de documente din 1741—1742¹, cînd Mitropolia căutînd să restabilească hotarele uitate și încălcate, pornește o mare acțiune de cercetare, al cărei instrument principal era blestemul aruncat asupra locuitorilor din patru mahalale : a bisericii Albe, Arhimandritului, Goleșcului și Gorganului, ca să mărturisească ce știau asupra unor puncte de hotar dintre Mitropolie și mănăstirea Mihai Vodă, ca : drumul Mehedinților, crucea lui Alexandru Vodă, crucea Doamnei Mircioaie și Puțul Calicilor².

Urmînd în studiul nostru identificarea acestor repere topografice, cum și a altor citorva care mai apar în documente, vom da prioritate Puțului Calicilor, a cărei situare este cea mai sigură ; în raport cu aceasta, vom studia treptat și celelalte obiective ce ne-am propus.

Puțul Calicilor. Acest topic apare în toate actele de delimitare ale moșiei Mitropoliei bucureștene, începînd cu hrisovul lui Radu vodă Leon din 1668 și cu cel emis de Antonie vodă din 1672, amintite mai sus ; fără îndoială că trebuie să mai fi existat încă un hrisev, anterior acestor două, dat de Constantin vodă Șerban, cînd și-a înzestrat ctitoria, în 1658³. Dar despre acesta nu s-a mai păstrat nici o urmă. Cu trecerea timpului, vechile hotare s-au uitat și mănăstirea Mihai Vodă, vecină cu moșia Mitropoliei, a încălcat proprietatea acesteia. În 1741, mitropolitul Neofit reuși să precizeze, cu ajutorul blestemului, cîteva puncte din hotar, între care și Puțul Calicilor. Pentru deplină siguranță, s-a săpat la locul arătat și s-a descoperit puțul⁴.

¹ Arh. St. Buc., *Mitrop. Ț. Rom.*, I/4 — Cartea de blestem a mitropolitului Neofit din 18 aprilie 1741 (7249), cu o parte din declarațiile mahalagiilor ; Arh. St. Buc., *Mitrop. Ț. Rom.*, mss. 128 (fosta Condică nr. 2 a Mitrop. Ț. Rom.) f° 21 v°, porunca lui Constantin vodă Mavrocordat din 28 aprilie 1741 (7249) pentru numirea boierilor hotarnici în pricina Mitropoliei cu m-reă Mihai Vodă ; Arh. St. Buc., *Mitrop. Ț. Rom.*, I/5 — Cartea celor patru boieri hotarnici, din 19 mai 1741 (7249) pentru alegerea hotarelor moșiei Mitropoliei de către m-reă Mihai Vodă ; Arh. St. Buc., *Mitrop. Ț. Rom.*, I/6 — Cartea de adeverință a Divanului, cu întărirea lui Constantin vodă Mavrocordat din 20 mai 1741 (7249) pentru hotarele Mitropoliei ; Arh. St. Buc., *Mitrop. Ț. Rom.*, I/7 — Porunca lui Constantin vodă Mavrocordat din 9 iulie 1741 (7249) pentru recunoașterea și împietrirea hotarelor Mitropoliei de către m-reă Mihai Vodă ; Arh. St. Buc., *Mitrop. Ț. Rom.*, I/8 — Cartea a opt boieri hotarnici pentru moșia Mitropoliei ; Arh. St. Buc., *Mitrop. Ț. Rom.*, mss. 128 (fosta Condică nr. 2 a Mitrop. Ț. Rom.) f° 25—28 v° cuprinzînd „*Foiță pentru mahalagii de la biserica Albă*“ din 12 iulie 1741 (7249) ; Arh. St. Buc., *Mitrop. Ț. Rom.*, I/9, carte a doi boieri hotarnici pentru moșia Mitropoliei, din 2 martie 1742 (7250).

² Este interesant de semnalat că primele referințe la aceste topice au fost alcătuite, după posibilitățile vremii sale, de I. Ionescu Gion, în meritoria sa *Istoria Bucureștilor*, Buc., 1899, p. 9, 61, 74, 131, 135, 202, 270, 362, 366, 399, 372—376, 449, 502, unde chiar dacă nu le-a identificat în mod fericit pe toate, are meritul de a fi atras cel dintîi atenția asupra importanței lor pentru studierea vechii topografii bucureștene.

³ Constantin vodă Șerban a poruncit să se împietrească hotarele moșiei dăruite mănăstirii sale [vezi doc. citat Arh. St. Buc., *Mitrop. Ț. Rom.*, I/6 din 20 mai 1741 (7249)] dar nu a apucat să o înzestreze cu altceva. Pomelnicul cel vechi al Mitropoliei spune că lui Constantin Șerban „întimplatu-i-s-au de s-au lipsit și din domnie și au rămas de [la] dinsul numai besearica negrijită, goală, fără de nici o podoabă și fără de nici o înfrumusețare și cu nemica miluită“ (Pr. Gh. Negulescu, *Șiște din istoria Mitropoliei din București în „Apostolul“*, XI, (1934), nr. 15—16 (1—15 aug.), p. 278).

⁴ Arh. St. Buc., *Mitrop. Ț. Rom.*, I/4.

Dintre mahalagii, Neagul sin Meamul mărturisea că Puțul Calicilor „acest care s-au destupat acum este”¹, iar o femeie Ioana încredința că a băut apă din acel puț², ceea ce însemnează că în urmă cu 70—80 de ani, deci prin 1660—1670, Puțul Calicilor era încă în ființă. Toți mahalagii și preoții știau de existența puțului și de așezarea calicilor în jurul lui³.

Pentru a se păstra amintirea acestui punct însemnat de hotar, mitropolitul Neofit a pus să se ridice, pe locul fostului puț, o cruce de piatră, pe care s-a scris toată pricina⁴. Crucea arătând locul Puțului Calicilor se găsea la începutul acestui secol pe str. Cazarmii, la intersecția cu străzile Militari și Costache Moroiu.

Calea Mehedinților. Calea sau Drumul⁵ Mehedinților se găsea în apropierea Puțului Calicilor. Acest termen apare pentru prima oară într-un document din 1662⁶, delimitând moșia mănăstirii Mihai Vodă și se repetă în întărirea ulterioară din 1669⁷: „însă den hotarul Lupeștilor, de unde iaste locul viilor de lângă mănăstire în josu pre dealu, până în *calea Mehedinților* unde sue calea la crucea a lu [i] Alexandru Vodă, cea de piatră”⁸. Lămuriri topografice mai precise dau răspunsurile mahalagiilor din cele patru mahalale puse sub blestemul mitropolitului Neofit, din 18 aprilie 1741 (7249). Sandul, din mahalaua bisericii Albe, știa că „pentru drumul Mehedinților, așa au auzit că tot pe acolé iaste”⁹. Preoții și mahalagiii bisericii Albe, mărturiseau că „drumul Mehedinților prin Gura Văii” era¹⁰.

Al doilea document cu mărturii, „Foița pentru mahalagii de la beserică Albă, fiește care precum au mărturisit pentru hotarul (...) cel din Gura Văii, pe lingă Puțul Calicilor la vale pe drumul Mehedinților”, din 12 iulie 1741 (7249)¹¹, aduce declarația lui Spirea „că din Gura Văii la vale pe drumul Mehedinților pînă în nuc, în curtea lui Tudosi postăvariul” [se mergea]. Acolo se găsea o piatră, care era piatră de hotar; pe ea se așeza Vișa,

¹ *Ibidem*, I/5.

² Arh. St. Buc., mss 128 (fost condica nr. 2 a Mitropoliei), f° 25—26 v°.

³ Vezi nota nr. 4 de la p. 28.

⁴ „...care cruce o au rădicat prea sfințitul mitropolitul țării kir Neofit, scriind în cruce și pricina ce au avut cu mănăstirea Mihai Vodă” (Arh. St. Buc., *Mitrop. T. Rom.*, I/8). Această cruce a stat la locul ei pînă la începutul secolului nostru (1907) cînd a fost ridicată și dusă la fostul muzeu național. În prezent se găsește la Muzeul de artă brîncovenească de la Mogoșoaia, lângă biserică și are următorul text: „Cu vrerea Tatălui și a Fiului și a Sfîntului Duh rădicatu-se-au această cînstită cruce întru cînstea sfinților marilor Împără[i] Costandin și Eleni, în zilele prea-înălțatului domnului nostru Io Costandin Nicolae Vo[ievo]d, cu cheltuiala prea sfințitului mitropolitu a toată Ungrovlahiia chiriu chir Neofit, pentru că drept acestu loc au fost mai din[ain]te Puțul Calicilor, dup[ă] cum scrie hrisoav[e] de mil[ă]. Și după vreme astupându-să și impresurându-să moșia sf[i]ntei Mit[ropoli]i acum cu blestem și cu bune mărturii allându-se, s-au rădicat această cînstită cruce după hotărârea boiarilor celor ce au fost rânduiri de domnie, în locul acelu puțu, cum arată cartea domnească, ca să nu mai fie de acum innainte Împresurare acestei moșii a sf[i]ntei Mitropolii; m[il]e[s]i[i]ța sept. 1, leat 7250 (1741), cf. Al. Elian, C. Bălan, H. Chircă și O. Diaconescu, *Inscripțiile medievale ale Romîniei*, vol. I, *Orașul București*, Buc., 1965, p. 501, nr. 606.

⁵ Cu denumirea „calea” apare în documentele mai sus citate din 1662 și 1669; cu denumirea „drumul”, în documentele din 18 aprilie 1741 și 12 iulie 1741; cu ambele denumiri, în documentul citat din 19 mai 1741.

⁶ Acad. R.P.R., XLIV/86, din 22 august 1662 (7170) de la Grigore I Ghica vodă.

⁷ Arh. St. Buc., *Mitrop. T. Rom.*, I/2, din 11 mai 1669 (7177) de la Antonie vodă.

⁸ Acad. R.P.R., XLIV/86.

⁹ Arh. St. Buc., *Mitrop. T. Rom.*, I/4.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Arh. St. Buc., mss 128, f° 25—25 v°

femeia lui Alexandru, poreclit Machidon, „cînd mugea vaca”¹. Sandul, martorul de mai sus, preciza că tot aici era „Gura Văii și [...] Puțul Calicilor precum vine din sus drumul Mehedinților”². Ioana, care băuse apă din Puțul Calicilor, spunea că acel puț fusese „din Gura Văii la vale”³.

Așar dar, rezumînd, de la Puțul Calicilor suia la deal Calea Mehedinților prin Gura Văii. Dacă examinăm astăzi această regiune din București, vedem cum din locul unde a fost Puțul Calicilor două străzi urcă dealul : str. Cazărmii și str. Militari. Dintre aceste două variante, str. Militari este chiar astăzi prea abruptă și improprie circulației, atît pe vreme bună, cît mai cu deosebire pe vreme rea. Cealaltă, str. Cazărmii, reprezintă traseul local de la Puț în deal, al vechiului drum al Mehedinților. Urcînd dealul pe str. Cazărmii, se vede cum strada modernă își face loc în făgașul dintre două maluri înalte, ceea ce ne duce îndată la termenii hotărniciei din 2 martie 1742 (7250) : „drept la deal pã dărăpătura drumului vechi ce sã numește al Mehedinților”⁴. Același document urmărește mai departe drumul : „care drum [al Mehedinților] merge printre via răposatului Gheorghe Ghiorgiul, fost mare medelniceriu, pănã deasupra în capătul viei, unde dă iar în drum, care drum tae pe drumul Mehedinților deacurmeziș și merge pe deasupra dealului în jos, printre vii...”, adică pe traseul de astăzi al străzii Uranus, făcînd hotar între moșia Mitropoliei și a mănăstirii Radului Vodă, pe muchia dealului.

Drumul Mehedinților mergea de la această intersecție drept înainte spre Cotroceni, ținînd direcția actualei căi 13 Septembrie și apoi a șoselei Pandurilor. Dincolo de Cotroceni, drumul continua pe malul drept al Dîmboviței pe străvechiul „Drum al Baiului”⁵, după traseul cunoscut din descrierile călătorilor⁶ și al „drumului de poștă”⁷ spre Tîrgoviște, spre Pitești și, mai departe, spre Mehedinții care-i dăduse numele.

Părăsim aci drumul Mehedinților, urmînd a-i studia mai departe capătul central, acel de la Puțul Calicilor pînă în inima orașului.

*Gura Văii*⁸. Din capătul de sus al străzii Cazărmii, dacă privim înapoi asupra mahalalei de la picioare și a orașului, înțelegem foarte limpede ce se poate numi încă și astăzi, așa cum s-a numit acum două și trei secole, „Gura Văii”. Este tocmai acest povrniș scobit, care din deal coboară la Puțul Calicilor, în lungul drumului Mehedinților. „Supt deal, în Gura Văii”, spune documentul lui Radu Leon Vodă din 8 iunie 1668 (7176)⁹ ; „drumul Mehedinților păn Gura Văii”, mărturiseau preoții și mahalaua bisericii Albe¹⁰ ; Ioana, cea care băuse apă din Puțul Calicilor,

¹ *Ibidem*.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*.

⁴ Arh. St. Buc., *Mitrop. T. Rom.*, I/9.

⁵ D. Frunzescu, *op. cit.*, sub voce.

⁶ Domenico Sestini, *Viaggio curioso-scientifico-antiquario per la Valacchia, Transilvania e Ungheria fino a Vienna*, Firenze, 1815, p. 3—37. Pleacă din Cotroceni, Lunca, Roșu, Dragomirești, pădurea Icoanii, Florești, Argeș și mai departe.

⁷ *Documente privitoare la economia Țării Românești 1800—1850*, culese de I. Cojocaru, Buc., vol. I, p. 99—101, nr. 29 : „Menziluri ce s-au întocmit a fi în Valahia mare și mică la leat 1811, mai 1”.

⁸ Topic menționat și de Ionescu Gion, *op. cit.*, p. 9, 270, 285, 362, 367, 373, 375.

⁹ G. Potra, *op. cit.*, p. 138.

¹⁰ Arh. St. Buc., *Mitrop. T. Rom.*, I/4.

îl arăta că „iaste din Gura Văii la vale“¹. Pe de altă parte, hotărnicia boierilor din 19 mai 1741 (7249) vorbea de „Gura Văii unde să numia și Puțul Calicilor“², ceea ce dovedește apropierea pînă la identitate a acestor două puncte topografice.

Gura Văii era un reper important fiindcă tot ce ținea de aci în sus, deci spre nord-est, era proprietatea mănăstirii Mihai Vodă, iar în jos era a Mitropoliei. Aci în Gura Văii pusese Constantin vodă Șerban, cel dintîi înzestrător al ctitoriei sale, mănăstirea sfinților împărați, viitoarea Mitropolie, o piatră de hotar³. Căutîndu-se în 1741 această piatră, nu s-a mai găsit la locul ei; o luase un locuitor, Gheorghe Furtună, o spărsese și jumătate din ea o așezare sub talpa casei, cînd și-a făcut casă nouă, iar „din cealaltă jumătate și-a făcut rășniță“⁴. Cercetîndu-se s-a aflat piatra în casă, sub pat, dinpreună cu cărbunii „precum se pune hotaru“

Crucea lui Alexandru Vodă. Alt reper important din această regiune este crucea lui Alexandru Vodă. Apare în documente pentru prima oară la 22 august 1662 (7170), cînd Grigore I Ghica vodă întărește mănăstirii Mihai Vodă „totu locul cu totu dealul, cătu au fost mai denainte vrême vii, însă den hotarul Lupeștilor, de unde iaste locul viilor de lăngă mănăstire în josu spre dealu, până în calea Mehedinților, unde sue calea la cruce a lu<i> Alexandru Vodă cea de piatră“⁵. Hrisovul lui Antonie vodă din 11 mai 1669 (7177) repetă întocmai termenii primului hrisov⁶. În 1741 crucea lui Alexandru vodă exista. Mahalagiilor puși sub blestem o arată astfel: Sandul spune că „iar acea din deal, mare, iaste“, iar Neagul sin Meamul: „crucea lui Alexandru Vodă, precum că cea mare din deal este“⁷. Alți martori afară de aceștia doi nu mai depun; nici nu era nevoie fiindcă toată lumea o putea vedea atunci, sus în vârful dealului. Denumirea de „cea mare“, „cea de piatră“ lăsa să se înțeleagă că nu era singură ci, poate, împreună cu alte cruci de lemn. Dacă totuși mitropolitul Neofit cerea cu blestem mahalagiilor, în primul rînd, să spună care este crucea, o făcea fiindcă crucea exista încă, dar inscripția nu i se mai cunoștea.

În ce privește identitatea voievodului care a ridicat-o, nu posedăm nici o dovadă documentară; este probabil însă că Alexandru Mircea a edificat-o.

O mențione a lui Dionisie Fotino⁸, care se regăsește și în scrierea banului Mihai Cantacuzino, tipărită de frații Tunusli⁹, pare a da o indicație în acest sens, arătînd că Alexandru vodă Mircea, ziditorul mănăstirii sf. Troiță, „a așezat o cruce pe dealul Piteștilor“, redacție care credem că ar trebui, corect, să sune astfel: „pe deal, în drumul Piteștilor“.

¹ Arh. St. Buc., mss 128, f° 25—25 v°.

² *Ibidem*.

³ Arh. St. Buc., *Mitrop. T. Rom.*, I/6.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Acad. R.P.R., XLIV/86.

⁶ Arh. St. Buc., *Mitrop. T. Rom.*, I/2.

⁷ Arh. St. Buc., *Mitrop. T. Rom.*, I/4.

⁸ Dionisie Fotino, *Istoria generală a Daciei* (trad. de G. Sion), vol. II, Buc., 1859, p. 58—59.

⁹ *Istoria politică și geografică a Țării românești de la cea mai veche a sa întemeiere până la anulul 1774*. (trad. de G. Sion), Buc. 1863, p. 138.

Dimensiunile impunătoare ale monumentului : „cea mare, de piatră”¹, par a arăta că avea un caracter deosebit, cu multă probabilitate, comemorativ.

Dacă ipoteza pe care am avansat-o mai sus, că această cruce a fost ridicată de Alexandru vodă Mircea este cea justă, atunci monumentul poate fi pus în legătură cu izbînda voievodului asupra rivalului său Vintilă vodă, înscăunat la București de Ioan vodă cel Cumplit în mai 1574. Se știe că din adăpostul său de la Giurgiu², unde nimerise fugărit de moldoveni, Alexandru vodă Mircea a fost sprijinit de o oaste comandată de boierii rămași credincioși, în frunte cu Dragomir vornicul, ca să-l gonească pe Vintilă vodă³. S-ar putea crede că la sfîrșitul celor patru zile de domnie, boierii lui Alexandru Mircea, vornicul Dragomir, comisul Mitrea, paharnicul Bratu și însuși pîrcălabul cetății, Ioan, lovindu-l pe Vintilă vodă l-au ajuns pe fugarul, care lua pe aci drumul Moldovei și l-au ucis, în dealul deasupra Bucureștilor⁴.

Acolo în deal, unde mahalagii martori din 1741 arătau că străjuia crucea, astăzi găsim biserica Spirea Veche⁵.

Podul calicilor. Unul dintre cele patru poduri, numite mai tîrziu „domnești” ale orașului⁶, Podul Calicilor, lega tîrgul cu Drumul Mehedinților, de care ne-am ocupat mai înainte și poate, cu alte drumuri de interes secundar, îndreptate mai către sud-vest. În orice caz cu Drumul Mehedinților se continua în mod firesc și încă din cele mai vechi timpuri.

Asemenea unor alte vechi poduri și ulițe, numele îi apare tîrziu în documente, în sec. al XVIII-lea; dar purta acest nume de mai înainte vreme, de cînd existau într-adevăr calicii, cu o așezare proprie, la marginea de nord-vest a orașului.

Pentru a-i urmări traseul de la Dîmbovița pînă la Calici, ne vom servi de vechea ocolnică a mitropoliei din 1668, care așa cum arăta din punctul unde atingea Podul Calicilor, îl urmează neabătut.

Astfel, de la poarta caselor Brîncovenеști, de din vale de Mitropolie, hotarul mergea „pre gîrlă în sus (evident aci e vorba de Dîmbovicioara I) pînă în piatra de la capul podului Turcului”, adică la intersecția Podului Calicilor cu Dîmbovicioara⁷. Din acest punct hotarul ținea „pre uliță în

¹ Arh. St. Buc., *Mitrop. T. Rom.*, I/4.

² După mărturia călătorului francez Pierre Lescapier, aflat atunci la Constantinopol, care deținea amănunte de la însuși ambasadorul Franței pe lângă Înalta Poartă, François de Noailles, cf. P. I. Cernovodeanu, *Călătoria lui Pierre Lescapier în Țara Românească și Transilvania la 1574*, în „Studii și materiale de istorie medie”, vol. IV, 1960, p. 439.

³ Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, (ed. C. Grecescu), Buc., 1963, p. 61—62.

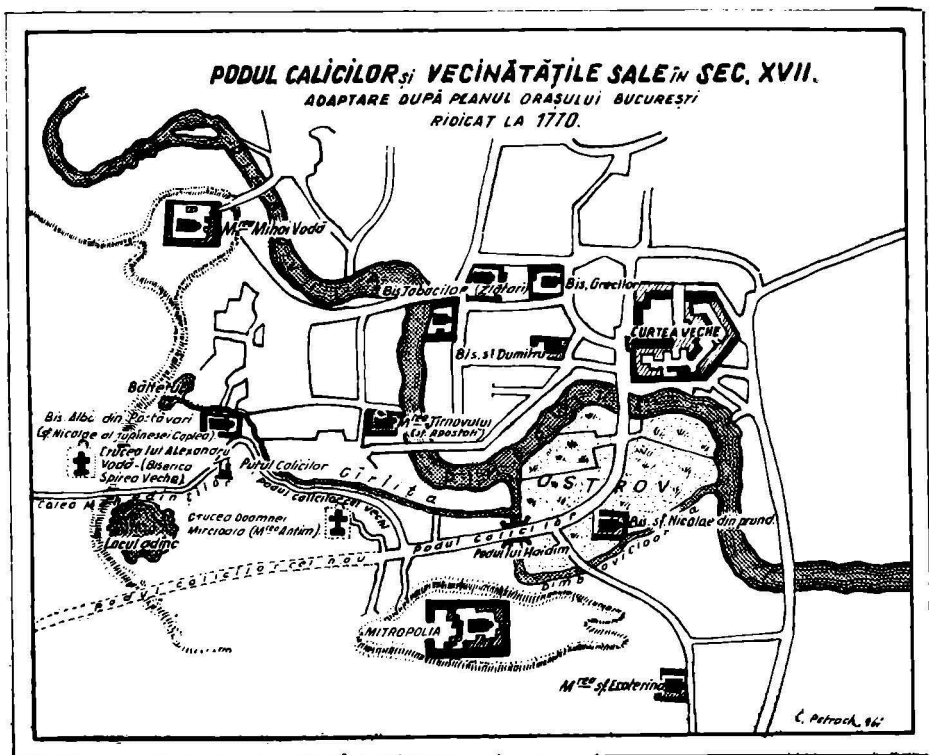
⁴ Este revelatoare în acest sens și afirmația călătorului polon Maciej Strykowski, care mergînd la Poartă în vara anului 1574, trecu pe la București venind din Moldova (deci pe drumul Moldovei care se unea cu al Mehedinților la Tîrgșor) și văzu capul lui Vintilă vodă fîntuit, cum spune el, pe poarta Bucureștilor, poate undeva, aci, pe unde se pătrundea în București (cf. Maciej Strykowski, *Kronika Polska...*, Königsberg, 1582, p. 4, 777; B. P. Hașdeu, *Extract din cronică polono-litvană a lui Matei Strykowski*, în „Arhiva istorică a Romîniei”, vol. II, Buc., 1865, p. 6, 9).

⁵ A ridicat-o în prima ei formă doctorul corfiot Spirea Hristofi, mort și îngropat acolo în iulie 1759 (N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București*, Buc., 1961, p. 305).

⁶ Podul Beilicului, Podul Tîrgului de Alară, Podul Calicilor și Podul Mogoșoaiei.

⁷ Paul Cernovodeanu și Nicolae Vătămănu, *Contribuții la vechea topografie a Bucureștilor: Ostroul Dîmboviței (sec. XVI—XVII)*, în „Studii”, XII (1959), nr. 6, p. 115 (Podul lui Haidîm sau Podul Turcului).

sus", așa dar printr case, încă din oraș trecînd pe la „piatra... drept Mitropolia... și pre lângă crucea Doamnei Mircioaie", de aci înainte ieșind dintre case, fiindcă mai departe se spune lămurit „pre cale în sus pînă în piatra drept Calici și... până supt deal în Gura Văii și de acolo pre lângă Puțul Calicilor", etc. Ce trebuie să înțelegem din această deosebire dintre „uliță" și „cale"? Nu există decît două alternative: sau că ulița (din oraș) se continua cu calea (din afara orașului) pe firul actualei căi a Rahovei; dar în acest caz nu se vede cum se putea ajunge la reperatele cunoscute, Gura Văii și Puțul Calicilor, care acum știm bine că rămîneau

la o bună depărtare pe dreapta. Sau, în a doua alternativă, că hotarul cotea la dreapta din uliță, dincolo de „piatra... drept Mitropolia" și trecînd pe lângă crucea Doamnei Mircioaia, lua „calea" în sus spre Puțul Calicilor. Pe de altă parte, pentru ca întreaga arteră să capete numele de Podul Calicilor, este de la sine înțeles că trebuia obligator să conducă la Calici! Așa dar porțiunea din Calea Rahovei de astăzi, dincolo de „piatra... drept Mitropolia", nu a putut purta numele de Podul Calicilor decît printr-o uzurpare; explicația fenomenului o vom da mai departe. Iată deci cum Podul Calicilor din veacul XVII și chiar mai devreme, ținea (aproximativ), traseul căii Rahovei de astăzi, doar pînă undeva în dreptul Mitropoliei, de unde cotea la dreapta spre Puțul Calicilor. Dincolo de acest Puț al Cali-

cilor, după cum am arătat mai sus, Podul se continua cu drumul Mehedinților.

Dacă acum, căutăm o confirmare a acestui punct de vedere în documentele cercetării din 1741—1742, constatăm că interpretarea noastră se verifică și că ni se dau o serie de precizuni în plus.

Astfel, la 22 iulie 1741 (7249), opt boieri hotarnici întocmesc „cartea de hotărnicia moșiei Mitropoliei din București, de către partea Dudescului”¹, începînd de la „piatra... drept Mitropolia” care, aflăm cu acest prilej, că se găsea „în colțul curții dumnealor boierilor Dudești”. Ar urma acum să aflăm unde era crucea Doamnei Mircioaiei, pentru ca să știm pe unde mergea „calea” spre Calici. Dar între 1672 și 1741 acest monument dispăruse și nimeni nu a mai putut spune unde fusese situat. Toți acei care sub „puterea” blestemului au precizat celelalte puncte de reper, n-au știut însă să spună în ce loc fusese crucea Doamnei Mircioaia². În fața acestei situații, mitropolitul Neofit ar fi dorit să simplifice lucrurile, în folosul său, trăgînd drept din piatra din curtea boierilor Dudești la Gura Văii. Dar procedînd astfel, o serie de proprietăți boierești, datorite de domnii anteriori din pămîntul domnesc și nu din al Mitropoliei, sau provenite din cumpărătoare, ar fi intrat în moșia Mitropoliei. Cum boierii nu puteau fi expropiați ca niște bieți calici, s-au ridicat proteste la domnie și astfel a trebuit ca hotarul să respecte proprietatea boierilor Dudești (ceea ce înseamnă că „piatra... drept Mitropolia” era în colțul proximal al curții, nu în cel distal!), a boierilor Leurdeni, a Radului Cupariul, a lui Constantin Brăiloiul, a lui Dositheu (fost Dumitrașco) Brăiloiu și, în fine, a Diicului Rudeanu. Cu aceasta se terminau proprietățile marilor boieri³, fiindcă dacă ar mai fi existat, s-ar mai fi menționat și altele. De aci încolo urmau, așadar, numai micile case ale mahalagiilor fără nume și apărare. Boierii hotarnici și cu mitropolitul reclamant au căzut de acord ca din marginea periferică a proprietății lui Diicul Rudeanu să tragă hotarul la „piatra drept Calici”, sărind peste neidentificabila cruce a Mircioaiei.

Martorii au arătat că această „piatră drept Calici” se găsea în curtea unui Tudori postăvariul⁴. Este important să ne dăm seama cam pe unde se găsea casa lui Tudori, pentru că după spusa tuturor acolo era „piatra drept Calici”, cu alte cuvinte de acolo se privea drept către așezarea Calicilor. Casa aceasta, pe care o stăpînea acum Tudori, dar care mai înainte vreme fusese a lui Alexandru „ce i-au zis Makidon” și a nevestei lui Vișa, se găsea firește pe hotar. Spirea mahalagiul situează casa „din Gura Văii, la vale, pe drumul Mehedinților, până în nuc, în curtea lui Tudori postăvariul”⁵, Sandul și Hrizea mărturisesc la fel⁶. Este evident așa dar că „piatra drept Calici” se găsea pe drumul Mehedinților, acolo unde începea acest drum și se termina Podul Calicilor. Poziția exactă nu se poate reda, însă cu mare probabilitate ea se găsea pe actuala str. Cazarmii, poate la intersecția cu str. Vinători. Cotitura

¹ Arh. St. Buc., *Mitrop. T. Rom.*, I/8.

² Arh. St. Buc., *Mitrop. T. Rom.*, I/9 („și făcînd mare cercetare nu s-au putut afla nimic ca să poată ști unde au fost crucea Doamnei Mircioaia și calea care mergea pe lângă cruce”).

³ Pentru acestea vezi și Ionescu-Gion, *op. cit.*, p. 369.

⁴ Arh. St. Buc., *Mitrop. T. Rom.*, I/4.

⁵ Arh. St. Buc., mss. 128 (fost Condicta Mitrop. T. Rom., nr. 2) fo 25—25 v°.

⁶ *Ibidem*.

pe care o face str. Cazărmii sugerează un punct de hotar, iar străduțele mici, fragmentate, care apar aici în plan, în contrast cu spațiile largi, păstrate întregi dintre Calea Rahovei și str. Antim, evocă acolo o populație săracă și înghesuită, pe câtă vreme dincoace, proprietăți întinse, de oameni bogați.

Cu aceasta am reunit cele două fragmente ale unui mare drum de acces în Capitală, acela care unea centrul orașului de lângă Curtea domnească cu înălțimile de la Cotroceni și se îndrepta mai departe, spre Tîrgoviște, Pitești-Brașov și Mehedinți. La rîndul lui acest drum de nord-nord-vest nu era decît continuarea drumului care lega Giurgiu cu București.

Articularea celor două fragmente se făcea în preajma Puțului. Aci se găseau așezați calicii, „cerșetorii” pe care i-a întîlnit în 1629 călătorul ungar Apaffy György¹. Faptul că „cerșetorii” dispuneau de cai și că bucuroși renunțau la plată numai să li se lase dobitoacele, dovedește că ei îndeplineau în acest punct și un rol de ajutorare a călătorilor, care trebuiau să urce sau să coboare, lucru deopotrivă de primejdios pe vremea rea, panta care unea Puțul Calicilor cu Crucea lui Alexandru vodă. În acest fel calicii erau încă odată strîns legați de funcționalitatea drumului mare, format din Podul Calicilor și prelungit cu Drumul Mehedinților, pe care acum îl vom examina încă odată în întregul său.

Podul Calicilor — Drumul Mehedinților. Ceea ce s-a numit doar mai tîrziu Podul Calicilor nu pornea chiar din inima tîrgului, ci de la Dîmboviță. De aci, de la vadul unde s-a așezat prin sec. XVII podul Agăi Iane², numit și Podul de la Turn, azvîrlit peste riul bucureștean, Podul uliței traversa Ostrovul³ pînă la celălalt pod, al lui Haidîm⁴, sau al Turcului, așezat deasupra brațului Dimbovicioarei. Pe această porțiune inclusă în Ostrov, în fața Băii vechi, ulița se numea la 1724 „podul Uliței-cei-mari, care trece Dâmbovița pă dinnaintea Porții Domnești, pe din sus”⁵. Dincolo de podul lui Haidîm, ieșind din Ostrov sau din Prund, se termina „ulița” și începea „calea”, după cum arată documentele mai sus menționate. În veacul următor, al XVIII-lea, denumirea de Podul Calicilor cuprindea deopotrivă „ulița” ca și „calea”.

Cel mai vechi document cartografic pe care-l posedăm, planul Bucureștilor din 1770⁶, ni-l arată cu numele „Podul Caliții”, denumire alterată probabil sub influența pronunției grecești; podul ținea pe toată lungimea lui traseul actualei căii a Rahovei. În realitate, la 1770 Podul Caliței (exact: al Calicilor) nu mai conducea la vechile așezări ale calicilor, care am văzut unde se găseau și deci rămîneau pe dreapta față de această arteră. S-a întîmplat aci un interesant fenomen de substituție a numelui, datorat modificărilor orașului în creștere, fenomen pe care-l vom analiza în cele ce urmează.

¹ Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului...* IX, p. 296—297.

² Acad. R.P.R., XLV/84, ap. G. D. Florescu, *Din vechiul București*, Buc., 1935, p. 130, n. 635.

³ P. Cernovodeanu și N. Vătămanu, *op. cit.*, p. 119.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Emil și Ion Virtosu, *Așezămintele Brîncovenesti. O sută de ani de la înființare (1838—1938)*, Buc., 1938, p. 26, nr. 30.

⁶ I. Ionașcu, *Planul cartografic inedit al orașului București din anul 1770*, în „Studii”, XII, (1959), nr. 5, p. 113.

Este probabil ca la data cînd Constantin vodă Șerban a clădit mănăstirea sa și a înzestrat-o cu moșia în discuție, terenul acesta era loc domnesc, ocupat în parte de oamenii nevoiași care-și așezaseră casele pe moșia orașului, aflată însă după cum se știe, la dispoziția domnului¹. Înzestrîndu-și ctitoria, Constantin Șerban a ales hotare, pe cît posibil, naturale sau cunoscute. Podul Calicilor, pe atunci poate numai un drum spre Calici, era un hotar cunoscut. El însuși ținea marginea pîrîului din regiune, a Gîrliței. Astfel încît drumul cotea la dreapta pe lîngă Gîrliță, adică raportîndu-se la situația de astăzi, cam îndată după intersecția căii Rahova cu str. Bibescu Vodă, acolo unde mai există și acum un capăt de stradă cu numele Gîrlița, care amintește de vechiul curs de apă.

Proprietățile boierești, de care s-a lovit acțiunea de revendicare a Mitropoliei din 1741, se întindeau însă de aci încolo, pe firul căii Rahova, care evident nu mai avea de ce se numi „Podul Calicilor“, din moment ce nu mai ducea la Calici. Aceste proprietăți erau astfel înșirate pe partea dreaptă a căii Rahova de astăzi².

Prima era curtea boierilor Dudești, loc hărăzit lor, spune cartea celor 8 boieri hotarnici, la anul 7222 (1713—1714) de Constantin vodă Brîncoveanu³. Se găsea în dreptul Mitropoliei, cuprinzînd la marginea lui centrală „piatra... drept Mitropolia“ și era situat probabil dincolo de actuala str. Orfeu.

A doua proprietate la rînd a fost a boierilor Leurdeni, urmată de a cupariului Radu. Constantin Brăiloiul stăpînea, mai departe prin cumpărătoare, de la Otetelișeni, iar mai încolo Dosithei Brăiloiu, tot prin cumpărătoare, de la Pîrieni⁴. Acesta din urmă, fost în mirenie Dumitrașco Brăiloiu, era ginerele Mariei băneasa Mileasca; și aceasta posedea pe acolo proprietăți⁵; la 2 februarie 1714, Maria Mileasa dăruia, dimpreună cu Dumitrașco Brăiloiul un loc de casă din Tîrgoviște, mănăstirii pe care o

¹ P. P. Panaitescu, *Orașele, în Viața feudală în Țara Românească și Moldova (sec. XIV—XVII)*, Buc., 1957, p. 417; G. Ionescu-Gion, *Istoria Bucureștilor*, Buc. 1899, p. 369, arată cum sub presiunea acapărării boierești a proprietăților, calicii erau trimiși tot mai departe, dealungul drumului Mehedinților.

² Erau situate pe dreapta, după cum rezultă din doc. din 13 dec. 1714 (7223) (cf. G. Potra, *op. cit.*, p. 262, nr. 177) prin care Radu Dudescu cumpără de la popa Gherghina și feciorii săi „loc în mahalaoa popii lu[i] Ivașco, denaintea porții Goleșcului“; locul Goleșcului pe care s-a zidit apoi și biserica Sf. Ilie (către mijlocul veacului al XVIII-lea), era pe stînga căii Rahohei. Mahalaua tocmai de aceea s-a numit „a Goleșcului“. Popa Ivașco, acela care a dat numele vechi al mahalalei Antim, este pomenit într-un doc. din 1 iulie 1713 (7221) prin care Costantin logofătul, fost slugă a Mariei băneasei Mileasca, dăruiește lui Antim mitropolitul un loc de casă, ca să-și mărească locul mănăstirii. Locul fusese cumpărat de la popa Ivașco, „care a fost tot dintr-aceea mahala, care au fost preut mai înainte aici în București într-această mahala“ (George Potra, *Cîteva știri și precizări în legătură cu mănăstirea Antim în „Biserica ortodoxă romînă“, LXXXI (1963), nr. 3—4 (martie-aprilie), p. 362, doc. nr. IV).*

³ Arh. St. Buc., *Mitrop. Ț. Rom.*, I/8.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Vezi doc. din 1 iulie 1713 (7221) prin care Costandin logofătul dăruiește lui Antim un loc „di în bolovanii jupănesii Marii bănesii Mileascăi“ etc. (G. Potra, *ibidem*). Mai tîrziu, prin „hainire“ față de domnie și fugă la „nemți“, Dosithei Brăiloiul pierde terenul, care este acordat de Nicolae vodă Mavrocordat boierului moldovean Ioniță Roset la 17 iulie 1724 (7232) (cf. *Documente privind istoria orașului București*, (editat de M.I.B.), Buc. 1960, p. 83—84, nr. 40).

zidise Antim în București¹. În sfârșit, ultima proprietate boierească era a lui Diicul Rudeanul, împrumutat acolo de Antonie vodă din Popești, la anul 1718 (1669—1670)².

Toate aceste terenuri erau înșirate cu fața la actuala cale a Rahovei pe o distanță de cca. 300 metri ; fundurile adânci ajungeau pînă în str. Antim și treceau poate dincolo de această stradă. Nu ar fi exclus ca locul Dudeștilor, despre care am amintit mai sus, să se fi unit cu cealaltă mare proprietate Dudească, moștenită de la Cantacuzini și situată în actuala str. Apolodor și împrejurimi. În fundurile acestor grădini ale caselor, răspunzînd pe uliți secundare, locuiau și altfel de oameni, mai nevoiași. Printre ei și-a clădit Antim ctitoria, pornind de la dania lui Drăgușin vistierul Merișanul³, căruia îi rămăsese moștenire o biserică de lemn a fratelui său Staico paharnicul Merișanul : biserica era ruinată și Drăgușin neavînd cu ce o reface, a dăruit-o cu tot locul ei lui Antim pentru a clădi mănăstirea tuturor Sfinților. Pentru ctitoria lui, mitropolitul Antim a căpătat sau a cumpărat o serie de locuri. Unul i l-a dăruit Constantin logofătul „fost sluga jupînesii Marii bănesii a răposatului Barbului banului Milescu” ; acest loc fusese mai înainte chiar al popii Ivașco care, după cum am arătat, dăduse numele mahalalei, înainte de clădirea mănăstirii Antim și slujise probabil la biserica lui Staico Merișanul. Între vecinătățile aceluia loc găsim pe deoparte pe stăpîna lui Constantin, Maria Mileasa și de altă parte ulița despre Todorachi spătar [Guliano] „zet spătarului Mihai” [Cantacuzino]. Locul lui Constantin logofătul se lovea cap în cap cu al Merișenilor, probabil către actuala stradă a Justiției ; aceasta, dat fiind că proprietatea lui Dumitrașco Brăiloiul, ginerele Mariei Mileasca, la care fusese logofăt Constantin, era situat în această parte⁴.

Alte locuri i-au mai dăruit lui Antim, Diicul Rudeanul la 17 mai 1713⁵, precum și fiul acestuia, Chirca Rudeanul, la 16 febr. 1715 : „un codru de loc din colțul grădinii noastre despre Pod”⁶. Aceste două danii aveau o destinație specială : Antim a construit pe ele o magazie de piatră, cu pivniță și cu băcănie, pe care a dăruit-o ctitoriei sale, ca să-i aducă venit. Acțiunea este interesantă din punctul de vedere al dezvoltării comerciale a viitoareii căi a Rahovei. Pe deoparte constatăm aici, între proprietățile boierești, o magazie cu pivniță și băcănie, iar pe de altă parte știm că boierii Rudeni vindeau din „curțile” lor locuri pe la neguțatori⁷.

Toate proprietățile menționate, începînd cu a Dudeștilor și terminînd cu a Rudenilor se înșiruiău, după cum am spus, cam între actuala str. Orfeu și str. Justiției. Dincolo de mijlocul veacului al XVIII-lea desigur că proprietățile boierești și negustorești s-au întins mai departe pe traseul căii Rahovei. Înființarea bisericii Sf. Ilie din mahalaua Goleșcului⁸ este o dovadă a îndeșirii populației.

¹ G. Potra, *op. cit.*, p. 363, doc. nr. VI.

² Arh. St. Buc., *Mitrop. Ț. Rom.*, 1/8.

³ Arh. St. Buc., *Episc. Argeș*, XLVIII/17.

⁴ Arh. St. Buc., *Mitrop. Ț. Rom.*, 1/8.

⁵ G. Potra, *op. cit.*, p. 361, nr. III.

⁶ *Ibidem*, p. 365, nr. VIII.

⁷ Arh. St., Buc., mss. 131 (fost Condica Mitrop. Ț. Rom., Buc., nr. 5), f° 257, ap. G. Ionescu Gion, *Ist. Buc.*, p. 321, n. 2.

⁸ Înainte de 1747 aprilie 3 cînd este numită „biserica Sf. Ilie cea nouă” (N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București*, p. 287).

În același timp însă se populau și fundurile de curte. Lângă mănăstirea lui Antim, pe actuala str. Justiției, găsim în 1734 pe un Tudor feciorul lui Dragnea ceașul¹, a cărui proprietate se întindea pînă în „pragurile” lui Constantin Brăiloiul și pe un Manea ceașul², care-și vinde locul tot lui Antim.

Părăsind, pentru moment, această parte a viitoarei căi a Rahovei, să ne reîntoarcem la Podul Calicilor, care după cum am mai arătat, cotea la dreapta și ținea, aproximativ, malul Gîrlîței. Pe acest traseu ajungea în fața bisericii Albe din Postăvari, dincolo de care se întindea Calicimea. Dar această biserică, așa cum am arătat mai sus, se găsea pe Drumul Mehedinților. O dovadă o constituie și acea legendă înregistrată în Letopisețul țării³, dar consemnată și de cronicarul Szamosközy⁴, după care Mihai Viteazul adus de la Craiova la București de Alexandru cel Rău pentru a fi executat, trecînd prin fața bisericii Albe, a intrat înăuntru să se roage și a făgăduit să ridice în cazul cînd va scăpa cu viață, a mănăstire cu hramul sf. Nicolae. Menționăm această legendă numai pentru dovada indirectă pe care ne-o dă, că Drumul Mehedinților trecea pe la biserica Albă, în veacul al XVI-lea.

Legenda o reproduce în „Istoria” sa și Dionisie Fotino care precizează că era vorba de biserica Albă „de pe Podul Caliții”⁵, ceea ce vine să confirme, încă odată, identitatea drumului Mehedinților cu Podul Calicilor.

Marea circulație de pe acest drum, care era drumul mare de la nord la sud al țării și acela care a unit veacuri întregi capitalele de sub munți — Argeș și Tîrgoviștea — cu Bucureștii și cu Giurgiu, a făcut ca locurile din această parte să fie bine cunoscute bucureștenilor și des umblate. Drumul la Cotroceni nu era posibil, pe vale, în lungul Dîmboviței, din cauza multor mlaștini. În schimb, pe aci pe sus, se călătorea ușor. Cine venea din afară, prieten sau neprieten, avea de acolo din deal cea dintîi priveliște a Bucureștilor.

Fără îndoială că tot pe aici au coborît oștile lui Ștefan cel Mare în București⁶, și se știe că tot aci și-a așezat tabăra Tudor Vladimirescu cu pandurii săi înainte de a pătrunde în oraș⁷. O rețea de drumuri vechi se întretaie în această regiune; unul poartă vechiul nume de „Drumul sării” și arată pe unde treceau carele cu sare de sub munte spre schelele de la Dunăre⁸.

¹ Acad. R.P.R., C/24.

² G. Potra, *Cîteva știri... în legătură cu măn. Antim*, p. 362—363, doc. nr. V.

³ Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, (ed. C. Grecescu), p. 69—70.

⁴ Ioachim Crăciun, *Cronicarul Szamosközy și însemnările lui privitoare la romîni (1566—1608)*, Cluj, 1928, p. 99.

⁵ Dionisie Fotino, *op. cit.*, vol. II, p. 62, nota

⁶ P. P. Panaitescu, *Ștefan cel Mare și orașul București*, în „Studii”, XII (1959), nr. 5, p. 15. „Poarta pădurilor” deschidea „un spațiu pe linia nord-sud, pe la vechiul oraș al Tîrgșorului, pînă la București”.

⁷ Elena Perticari Davila, *Din viața și corespondența lui Carol Davila*, Buc., 1945, p. 446, notă: Mormîntul lui Davila se găsește pe locul unde ar fi fost așezat cortul lui Tudor Vladimirescu.

⁸ P. P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrîn*, Buc., 1943, p. 64 și C. C. Giurescu, *Toponimie bucureșteană I „Drumul sării” nu „Drumul serii”* în „Studii și cercetări lingvistice”, XIII (1962), nr. 1, p. 73—75.

Crucea Doamnei Mircioaia. Ca orice drum vechi, și acesta al Mehedinților era însemnat cu cruci. Harta austriacă manuscrisă din 1790—1791¹ însemna în zona respectivă nu mai puțin de 9 cruci și multe, dintre cele mai vechi, pieriseră desigur încă înainte de această dată.

Fără îndoială că unele erau obișnuitele cruci de răspîntie purtătoare de pomelnice și ridicate lîngă vreo fîntînă de ziditorul ei; altele mai mici, erau cruci de hotar. Din textele analizate în acest studiu reiese că domnitorul Constantin Șerban însemnase hotarele moșiei mănăstirii lui, cu cruci; astfel „piatra... drept Calici“ aflată în curtea lui Tudor postăvariul fusese o cruce².

Dar alături de acestea mai erau și cruci ridicate în amintirea vreunei întîmplări memorabile, petrecute pe acele locuri. În această categorie se situează, credem, cele două cruci pe care ocolnica le pomenește în 1668: a Doamnei Mircioaia și a lui Alexandru vodă. Întîlnim apoi crucea pe care mitropolitul Neofit a așezat-o pe locul Puțului Calicilor în 1741 și, în sfîrșit, ultima cruce de pe Drumul Mehedinților aflată în aria de astăzi a Bucureștilor, aceea de la Cotroceni³. Această de pe urmă cruce, a cărei inscripție pomenește de unele răutăți din vremea lui Radu Leon, a dispărut în primele decenii ale secolului nostru.

Dintre celelalte două cruci, prima, a Doamnei Mircioaiei ridicată poate „în amintirea vreunei lupte“⁴ duse de vajnica văduvă a Ciobanului pentru păstrarea domniei copiilor ei, exista în 1668 dar nu se mai păstra în 1741. Totuși situarea ei, așa cum am arătat-o mai sus, ne dă dreptul să ne întrebăm dacă nu cumva pe locul ei sau în preajma ei își ridicase Staico Merișan biserița de lemn pe care Antim a înlocuit-o cu mănăstirea care-i poartă numele. Locul vechii cruci făcea indicată așezarea unui monument religios. Trebuie să ținem seama că Girlița și deci drumul, trecea pe la colțul nord-estic al incintei mănăstirii. Poarta de intrare nu era ca astăzi spre apus de biserică, ci în partea de răsărit a incintei, așa cum se vede și pe planurile Bucureștilor ridicate de Ernst și Purcell la finele secolului XVIII. De altfel, așa și trebuia în mod logic, să fie la epoca zidirii mănăstirii, fiindcă într-acolo era Podul cel mai umblat. Clădirea mănăstirii lui Antim ștersese din amintirea localnicilor după cîte se pare, orice urmă a crucii ridicate de Doamna Mircioaia și de aceea nu se mai știa nimic despre ea în 1741⁵.

Biserica Albă din Postăvari. Este de netăgăduit că istoria acestei regiuni a fost dominată de evenimentul ridicării aci, pe deal, a mănăstirii

¹ Acad. R.P.R., *Harta mss. austriacă a Țării Românești, 1790—1791*, cota: H 1003-D XXVII/6.

² Arh. St. Buc., *Mitrop. T. Rom.*, I/9.

³ G. M. Ionescu, *Istoria Cotrocenilor, Lupescilor (Sf. Elefterie) și a Grozăvescilor*, Buc., 1902, p. 288. Crucea de pe platoul Cotrocenilor avea următoarea inscripție, în slavonește: „Această cruce ridicatu-s-au întru numele Sfintei Troițe și a Sf. Nicolae, țara aceasta domniindu-o domnul grec Radu Vodă Leon, făcu atitea răutăți și curvie"... Restul nu s-a mai putut citi. Crucea nu mai există. Întîmplările la care face aluzie se găsesc în Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, p. 138—139.

⁴ N. Iorga, *Istoria Bucureștilor*, Buc., 1939, p. 36.

⁵ Ar fi după biserica Spirea Veche, ridicată după cum am afirmat mai sus pe locul crucii lui Alexandru vodă, al doilea caz de înălțare a unei biserici pe locul unde ființase altă dată vreo cruce de pomnire. Repetăm că aceasta constituie din partea noastră doar enunțarea unei ipoteze de studiu, care rămîne a fi verificată. De altfel, în cuprinsul Bucureștilor mai există asemenea cazuri documentate în ce privește bisericile Oborul Vechi, lăcaș ridicat în jurul crucii lui Mogoș, și Slobozia, lîngă crucea lui Leon vodă.

Mihai Vodă. Pe de altă parte, această mănăstire a avut legături strânse cu lăcașul bisericesc care a precedat-o, cu mănăstirea sf. Nicolae a jupînesii Caplea.

După cum se știe, această fundație a Caplei¹, soția postelnicului Ghiorma, cu hramul sf. Nicolae, a fost întemeiată în veacul al XVI-lea. Domnitorul Petru cel Tânăr dădea între anii 1564—1568 acestei mănăstiri situate pe locul numit Pîlcov, cu „muntii” și cu via, o carte de întărire a unor proprietăți.

Alt document referitor la lăcașul jupînesii Caplea este cartea patriarhului Ieremia al II-lea al Constantinopolului, datată octombrie 1591². El descrie aspecte locale văzute de el însuși la București și referitoare la starea nenorocită la care ajunsese metohul Simopetrei, pe care nu-l numește decît după hram: „din pricina firii foarte aducătoare de boli și mlăștinoase a locului și neprimitoare pentru toți, întrucît metohul se află la mal și vecin cu riul care curge pe acolo, din care pricină, fiind potopit, pățește cele mai rele” etc. Pentru a scăpa pe călugări de neajunsurile așezării pe malul apei, egumenul s-a înțeles cu banul Mihai ca să clădească, sus pe deal, mănăstirea care-i poartă numele, cu hramul sf. Nicolae.

În ce privește biserica jupînesii Caplea ea se găsea cu toată probabilitatea, pe locul unde există astăzi biserica Albă. Acolo într-adevăr era „fîrea foarte aducătoare de boli și mlăștinoasă”, datorită Băltărețului din apropiere. Acolo metohul se afla „la mal și vecin cu riul”, fiind mereu „potopit”, atîta doar că apa care pricinuia toate răutățile încredințate era Gîrlîța și nu Dimbovița! Chiar pisană actuala biserici reclădită la 17 februarie 1856³ spune că „acum fiind clătită de rîu s-au ruinat”. Aceasta în secolul trecut, cînd Gîrlîța scăzuse mult în volum. În secolele anterioare însă, relele pe care putea să le facă erau desigur cu mult mai mari și puteau justifica cu prisosință plîngerile călugărilor, pe care le înregistrează patriarhul Ieremia.

De altfel, cercetările arheologice din anul 1954—1956⁴ au dus la încheierea că pe locul bisericii Albe a existat într-adevăr un vechi lăcaș clădit în veacul al XVI, că terenul pe care s-a clădit era mlăștină și amenința zidurile bisericii, motiv pentru care s-a văzut nevoia de a fi întărite din spre nord cu contraforți. Cercetarea arheologică aduce un sprijin total și complet la afirmația pe care o facem noi aici.

Un alt argument pentru identitatea bisericii Albe cu lăcașul jupînesii Caplea, îl constituie documentul din 16 martie 1741 (7249)⁵, prin care Constantin vodă Mavrocordat poruncește egumenului Grigorie de la mănăstirea Mihai Vodă să ia în stăpînire biserica Albă „să fie metoh al mănăstirii, după cum s-au adevărat den hrisoavele cele vechi ale mănăstirii

¹ *Documente privind istoria Romîniei*, veacul XVI, B., vol. III, p. 190, nr. 226, din 8 apr. [1564—1568].

² *București. Rezultatele săpăturilor arheologice și ale cercetărilor istorice din anul 1953*, vol. I, Buc., 1954, p. 130—132.

³ Pr. M. Dumitrescu, *Istoricul a 40 biserici din Romînia*, vol. I, Buc., 1899, p. 146.

⁴ *Bucureștii de odinioară, în lumina săpăturilor arheologice* (ed. M.I.B.), Buc., 1959, p. 122. O părere asemănătoare la N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București*, p. 165.

⁵ Arh. St. Buc., *Mănăstirea Mihai Vodă*, III/6.

și de neputare[a] de grije a egumenilor ce vor fi fost după [ă] vremi s-au fost părăsit de către stăp [ă] nirea mănăstirei“.

*Lacul adînc*¹. Dacă mai este nevoie să aducem un argument împotriva părerii anterior emise că lăcașul jupînesii Caplea s-ar fi găsit chiar pe malul Dimboviței², putem invoca cu folos termenii din hrisoavele de înzestrare a acestei mănăstiri cu moșia dimprejur care „îi este ocină veche și dreaptă și dedină (...) de mai înainte vreme, cu acel loc, pînă în apa Dâmboviței“³ (18 sept. 1588). Dar ce fel de înzestrare ar fi fost aceea, pentru o biserică pe malul apei, dacă i se dă moșia pînă în apă? Dimpotrivă, biserica jupînesii Caplea, fiind pe locul actualei biserici Albe, se înțelege că moșia avea altă întindere, de acolo și pînă în apa Dimboviței!

În alte documente de înzestrare a lăcașului din sec. XVI este pomenit Lacul Adînc. Identificarea bisericii Caplea cu biserica Albă, în prima ei formă, dintre cele trei cunoscute, precum și studiul hotarelor Mitropoliei dinspre moșia mănăstirii Mihai Vodă, ne îngăduie acum să precizăm unde era Lacul Adînc.

Cartea Mihnii voievod din 30 mai 1586⁴, întărea bisericii jupînesii Caplea o ocină cu vie pînă în Lacul Adînc și livezile toate „din sus și din jos în ocolul lacului“ iar în alt document⁵ din mai 1585—iunie 1586, „din Lacul Adînc pînă în Dimboviță“. Această ocină a bisericii Caplei a trecut în proprietatea mănăstirii Mihai Vodă la zidirea și înzestrarea acesteia; așa dar, Lacul Adînc va trebui să reapară în ocolnicele de mai tîrziu ale moșiei mănăstirii Mihai Vodă. Și într-adevăr apare în hrisovul lui Radu Leon din iunie 1668⁶ și în al lui Antonie vodă din 4 ian. 1672⁷, „pre lîngă Puțul Calicilor, în jos, pre lîngă lac.“ Nu i se mai spune numele: Lacul Adînc, dar este indiscutabil că despre el se vorbește. De la Puțul Calicilor, în jos, știm că se găsea în veacul trecut lacul din Antim sau lacul lui Gramont: el a fost Lacul Adînc din veacul al XVI-lea.

În ce privește calificativul „adînc“, este legitim să adoptăm prima accepție, aceea directă: lacul fusese adînc! Dar dacă ne referim la conformația de astăzi a terenului, chiar așa alterată cum se prezintă în zilele noastre, trebuie să recunoaștem că pentru călătorul care privea odinioară de la crucea lui Alexandru Vodă, lacul aflat în depresiunea de la Schitul Maicilor sau mai departe, era cu adevărat adînc!

Rolul pe care l-a putut îndeplini aci, pe drumul cel mai important de acces în oraș, nu o simplă biserică, ci așa cum cereau vremurile, o mănăstire între ziduri întărite⁸, rol pe care desigur că-l îndeplinea, mai jos, la Dimbovița, în fața cetății domnești, cealaltă mănăstire, din Ostrov, dispărută în veacul al XVII-lea, precum și într-o epocă mai tîrzie Cotrocenii de la

¹ Menționat și de Ionescu Gion, *op. cit.*, p. 201, 298.

² *Bucureștii de odinioară...*, p. 98.

³ *Documente priv. ist. rom.*, veac XVI, B., vol. V, p. 377, nr. 395.

⁴ *Ibidem*, veacul XVI, vol. V, p. 241, nr. 255.

⁵ *Ibidem*, p. 187, nr. 201.

⁶ G. Potra, *Documente privitoare la istoria orașului București*, p. 137—139, nr. 59.

⁷ Arh. St. Buc., *Suturi*, 5.

⁸ Notăm că sf. Nicolae avea după credința populară, darul de a vindeca lepra. O frescă cu acest subiect se vede la mănăstirea Vatra Moldoviței (1536) cf. G. Barbu, G. Brătescu și V. Manoliu, *Din trecutul medicinei în Republica Populară Română, iconografie*, Buc., 1957, p. 37. Prezența unei mănăstiri închinată sf. Nicolae în acest loc, unde au sălășluit cîndva mișei, sugerează o posibilă legătură cu acești bolnavi.

alt capăt al drumului, este vădit : trei inele dintr-un lanț de apărare a orașului dintre mlaștini.

Vechiul și noul Pod al Calicilor. Comentînd mai sus titulatura dată în planul Bucureștilor din 1770 „Podului Calii¹”, care ținea firul actualei căi a Rahovei, spuneam că se întîmplase un interesant fenomen de substituire a numelui unui vechi Pod în folosul altuia.

Încă de la începutul veacului al XVIII-lea, ulița care s-a numit apoi calea Rahovei capătă, după cum am arătat, un caracter comercial. Avîm îsi clădea între proprietățile boierești o magazie de zid cu pivniță și băcanie, iar vecinul și donatorul său boierul Rudeanu vindea mai tîrziu din „curțile” sale locuri pe la neguțatori.

În timp ce vechiul drum al Mehedinților era părăsit și uitat, așa cum dovedește blestemul din 1741, care cerea să se spună pe unde fusese acel drum, acestălalt nou capătă importanță. Cauza decăderii celui dintîi trebuie căutată în primul rînd în condițiile locale : în panta accentuată a terenului între Puțul Calicilor și crucea lui Alexandru vodă. Chiar astăzi, cînd relieful bucureștean este mult atenuat, „derăpătura” din Gura Văii rămîne încă impresionantă¹. Era normal deci ca să se caute alt drum spre a se evita această scurtă porțiune periculoasă. Și s-a aflat, ținîndu-se drumul drept pe traseul căii Rahova și urcînd dealul, mult mai teșit în această parte, pe fosta șosea a Doamnei, numită acum șoseaua Tudor Vladimirescu, pe care se ajunge tot sus în drumul vechi care făcea legătura cu Oltenia. Un timp, cam tot veacul al XVIII-lea și începutul celui de al XIX-lea, cele două drumuri au purtat același nume. Planul din 1770 ne dă numele de Podul Calii² pentru calea Rahovei. Însă așa cum am mai arătat, în 1818 se știe că biserica Albă (din Postăvari) se afla pe Podul Calii³, iar un document din 1813 vorbește de „moșii în deal, la Podul Calicilor, lîngă morile mănăstirii Radu Vodă”³ care mori, evident, nu puteau fi decît pe Dîmbovița, lîngă Mihai Vodă.

Întinderea orașului a gonit în cele din urmă pe Calici, spre mahalalele mai îndepărtate. Numele vechi al Podului Calicilor rămînea astfel o denumire goală, fără de conținut. El a fost adoptat de noul Pod care creștea în însemnătate ; un timp, numele cel vechi s-a folosit dimpreună cu cel nou, de „Drumul Craiovei” pînă ce, în ultimul sfert al veacului trecut, i s-a schimbat în acela de astăzi, de calea Rahovei, lichidîndu-se astfel un mic dar instructiv proces istoric.

¹ Călătorii aveau neapărată nevoie, aci, de ajutorul pe care se grăbeau să-l dea, în schimbul unui mic cîștig, calicii așezați în preajmă ; mărturia din 1629, a lui Apaffy György este elocventă. Este posibil ca dispariția calicilor din aceste locuri să fie în legătură și cu pierderea unei posibilități de cîștig, pe lîngă întinderea orașului, cu scumpirea terenurilor etc.

² Dionisie Fotino, *op. cit.*, vol. II, p. 62. Și alte documente arată același lucru, că biserica Albă era pe Podul Calicilor.

³ Arh. St. Buc., *Mănăstirea Țigănești*, XXVII/7, doc. din 23 iulie 1813, citat de G. D. Florescu, *Din vechiul București*, p. 35, nr. 148. Podul Calicilor mai este întîlnit sub această denumire și în alte documente din 6 febr. 1801 (N. Iorga, *Studii și documente...*, XII, Buc., 1906, p. 134—135), 17 martie 1803 și 30 mai 1834 (*Ibidem*, XIX, Buc., 1910, p. 58 și 60).